

Dehşet Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme

Canay Doğulu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Nuray Sakallı Uğurlu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Bu makalenin amacı, psikoloji yazınında önemli bir yer edinmiş olan Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK; Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986; Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 2004) üzerine yapılan çalışmaları derleyerek yazına kuramla ilgili Türkçe bir kaynak kazandırmaktır. Bu amaç doğrultusunda ele alınan bu derleme makalesi, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, DYK temel sayıltıları, hipotezleri ve yöntemiyle açıklanmıştır. İkinci bölümde, kuramın çalışıldığı başlıca alanlar ve edinilen bulgulara dair fikir vermesi için örnek çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümde, DYK konusunda yapılan çalışmalar dört ana alt başlık altında toplanarak özetlenmiştir. Bunlar “Dehşet yönetiminde olumsuz yollarla baş etme: Gruplar arası ilişkiler üzerine DYK çalışmaları”, “Dehşet yönetiminde olumlu yollarla baş etme: Yardım etme, yakın ilişkiler ve sağlık üzerine DYK çalışmaları”, “Uygulanabilir alanlara odaklanan DYK çalışmaları” ve “Bireysel ve kültürel farklılıklara odaklanan DYK çalışmaları” şeklinde sunulmuştur. Üçüncü bölümde, Türkiye’de yapılan DYK çalışmaları özetlenmiştir. Son bölümde ise, DYK’nın temel sayıltıları özetlenerek kuramın farklı ülkelerden araştırmacılarca, farklı deneysel desenler ve farklı araştırma örnekleriyle çalışılmasının önemine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dehşet yönetimi, kültürel dünya görüşü, benlik saygısı, ölümlülük uyarımı

Abstract

The aim of this article is to review empirical work on one of the prominent theories in the psychology literature, the Terror Management Theory (TMT; Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986; Solomon, Greenberg, & Pyszczynski, 2004), hence, to provide a Turkish source on TMT to the literature. To this end, the present review article consists of four parts. In the first part, TMT is explained with regard to its premises, hypotheses, and methodology. In the second part, main lines of empirical research on TMT and their findings are mentioned with reference to relevant studies in the literature. This part on TMT studies is summarized under four main topics, namely, “Positive ways of coping in terror management: TMT studies on intergroup relations”, “Negative ways of coping in terror management: TMT studies on helping, close relationships, and health”, “TMT studies in applied contexts”, and “TMT studies focusing on individual and cultural differences”. In the third part, TMT studies conducted in Turkey are summarized. In the last part, premises of TMT are briefly explained and the importance of studying TMT by researchers from different countries and with different experimental designs and research samples is mentioned.

Key words: Terror management, cultural worldview, self-esteem, mortality salience

Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK; Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986) insanların yaptıkları şeyleri neden yaptıkları, değer sistemlerine neden bu denli bağlı oldukları ve neden benlik saygısına ihtiyaç duydukları sorularına ölüm korkusu temelinde cevap arayan bir motivasyon kuramıdır (Greenberg, Solomon ve Arndt, 2008). Bu bağlamda DYK; başta gruplar arası ilişkiler olmak üzere yakın ilişkiler, sağlık ve dinin de dahil olduğu birçok alanda insanların duygu, düşünce ve davranışlarını açıklamak amacıyla yirmi beş yılı aşkın süredir hem görgül hem de kuramsal olarak çalışılmaktadır.

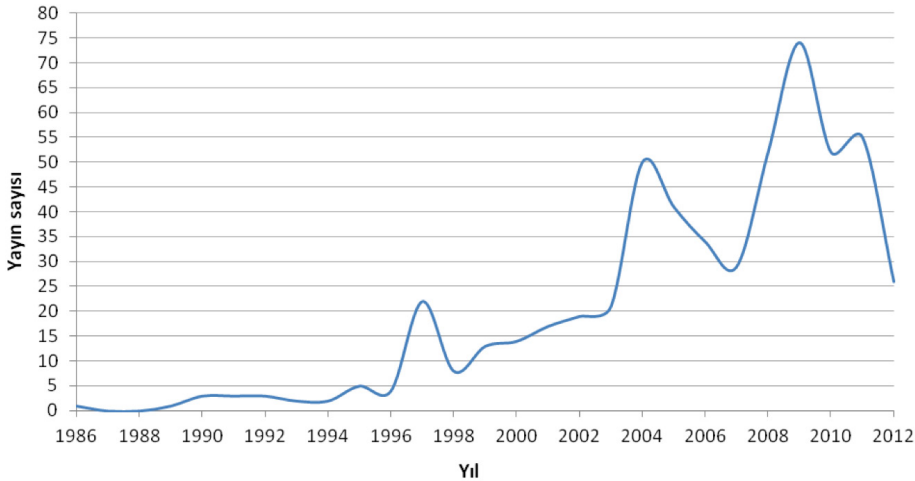
İlk ortaya atıldığı 1980'lerden bu yana DYK'ya olan ilgi gitgide artmış; kuram 2000'li yıllarda popülerlik kazanmıştır. Kuramın internet sayfasında yer alan yayın listesine göre (<http://www.tmt.missouri.edu/publications.html>); ilk resmi DYK yayını olan Greenberg ve arkadaşlarının 1986 makalesini takiben on yıl içerisinde toplamda 23 yayın yapılırken, sadece 1997 yılında 22 yayın yapılmıştır. Özellikle 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül terör saldırılarından sonra, olayın doğal bir ölümlülük uyarını olmasından ötürü DYK'ya olan akademik ilgi önemli bir ivme kazanmıştır (bkz. Şekil 1).

Psikoloji yazınında önemli bir yer edinmesine karşın DYK ile ilgili Türkçe kaynak eksikliği göze çarpmaktadır. Bu noktada, DYK üzerine yazılan bu derleme, akademisyenler ve öğrencilerle birlikte kurama ilgi

duyanların yararlanabileceği Türkçe bir kaynak olarak psikoloji yazınındaki bu eksikliği gidermek amacına sahiptir. DYK'nın ele alındığı bu derleme dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, genel anlamda kurama giriş niteliğinde olup burada kuram temel sayıtları, hipotezleri ve yöntemiyle açıklanmaktadır. İkinci bölümde, kuramın çalışıldığı başlıca alanlar ve edinilen bulgulara dair fikir vermesi için örnek çalışmalardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye'de yapılan DYK çalışmaları özetlenmektedir. Son bölümde ise, DYK üzerine genel sonuç ve öneriler sunulmaktadır.

Kavramları, Hipotezleri ve Yöntemiyle DYK

DYK'nın kuramsal arka planında, birçok disiplinin kuram ve araştırmalarını birleştirerek insan davranışının motivasyonel temellerini açıklamaya çalışan kültürel antropolog Ernest Becker'in çalışmalarının payı büyüktür. Özellikle Becker'in Pulitzer Ödüllü *The Denial of Death* (Ölümün İnkarı, 1973) adlı kitabı, 20. yüzyılda varoluşsal psikodinamik gelenekten çıkan bir kitap olarak kuramın geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 2004). Greenberg ve arkadaşları (1986), ilk olarak Freud tarafından önerilen ölüm içgüdü - yaşam içgüdü ve Becker tarafından önerilen ölümün reddi ve ölümsüzlük projesi (çocuk yapmak, sanat üretmek gibi) açıklamalarından yararlan-

Şekil 1. Dehşet Yönetimi Kuramı'nda Yıllara Göre Yapılan Yayın Sayısı

Not. Yıllara göre yapılan yayın sayısı, <http://www.tmt.missouri.edu/publications.html> sayfasında listelenen yayınlar baz alınarak hesaplanmıştır.

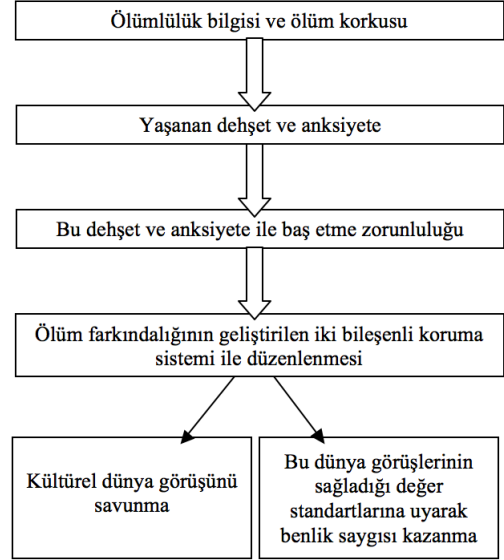
arak insanların ölümlü olmaktan dolayı bir dehşet yaşadıklarını ve bu anksiyete durumunu azaltmak için kültürel dünya görüşlerine sarıldıklarını önermektedir.

DYK, ölüm farkındalığının insan davranışları için kritik bir güdüleyici olduğunu söyler (Greenberg ve ark., 1986; Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt ve Schimel, 2004). Kurama göre, insanlar ölümden korkmaktadırlar. İnsanların evrim süreci içerisinde geliştirdiği öz ayırmsama, soyut düşünme gibi bilişsel yetenekler bir yandan uzun vadeli planlar yapma ve geleceği öngörebilme gibi çevreye uyum sağlama açısından önemli kazançlar sağlarken; bir yandan da insanların ölümlülüklerine dair farkındalığını arttırmaktadır. Nitekim, tüm canlılar için ortak olan kendini koruma güdüsü ve insanlara özgü olan ölümlü olduğunu bilme, ölümden kaçılmayacağına farkında olma ve buna karşın uzun bir hayat dileme güdüsü bireylerde bir dehşet duygusu yaratır. DYK, bilinçaltı düzeyde oluşan bu dehşet duygusunun, diğer bir deyişle ölüm korkusunun, kültürel dünya görüşlerinin yapılandırılması ve sürdürülmesiyle kontrol edildiğini öne sürer.

Kurama göre, her insanın yaşayacağı bu ölüm korkusu ve dehşet kişileri bir şeyler yaparak kendilerini ölümle ilgili anksiyeteden korumaya iter (Greenberg ve ark., 1986; Pyszczynski ve ark., 2004). DYK, ölüm korkusuyla bilinçli ve bilinçdışı olmak üzere iki seviyede baş edildiğini belirtir (Greenberg, Arndt, Simon, Pyszczynski ve Solomon, 2000; Greenberg ve ark., 1994). Ölüm korkusu, bilinçli düzeyde yakınsak savunmalarla, bilinçdışı düzeyde ise iraksak savunmalarla baş edilir. Yakınsak savunmalar ölümle ilgili düşünceleri bilinç düzeyinden kaldırmak amacıyla gösterilen çabaları (örn., inkar etme) kapsarken, iraksak savunmalar kişinin kültürel dünya görüşü inancına ve benlik saygısına hitap eden sembolik çabalarıdır (Greenberg ve ark., 2000; Greenberg, Pyszczynski, Solomon, Simon ve Breus, 1994).

DYK, ölüm farkındalığını düzenlemek ve düzenlenmediği takdirde yaratacağı anksiyeteyi kontrol etmek için psikolojik sistemlerin devreye girdiğini söyler (Greenberg ve ark., 1986; Pyszczynski ve ark., 2004). İki bileşenli bir koruma sisteminden bahseden kuram, insanların (1) kültürel dünya görüşlerini koruma ve (2) bu kültürel dünya görüşlerinin sağladığı değerlere uygun şekilde yaşayarak benlik saygısı kazanma yollarıyla ölüm farkındalığını düzenlediğini belirtir (bkz. Şekil 2). Bu çerçevede DYK, temelde kültürün ve benlik saygısının psikolojik fonksiyonlarına odaklanmaktadır (Greenberg ve ark., 1986; Pyszczynski ve ark., 2004). Özet olarak, kurama göre kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı, ölüm korkusundan dolayı oluşan anksiyeteye karşı bireyin kendini koruma çabası sonucu oluşan önemli psikolojik yapılardır.

Kültürel dünya görüşleri, insanların gerçekliğe dair oluşturdukları ortak sembolik algılardır ki bu algılar

Şekil 2. Dehşet Yönetimi Kuramı'nın Şematik Açıklaması

kişilerin varlıklarını düzenli, sağlam, anlamlı ve daimi bir gerçekliğe oturtmasını sağlar (Pyszczynski ve ark., 2004). Kültürel dünya görüşleri, kültürden elde edilen sosyal yapılardır ve neyin değerli olduğuna dair standartlar sunar. Kişilere bir şeye bağlanma ve onun parçası olma olanağı sağlayan bu sosyal yapılar bireyler tarafından kişiselleştirilir. Kültürel dünya görüşü kişiselleştiğinde bu görüşlerin kişi öldüğünde devam edeceği hissi ya da bilgisi kişiye literal bir ölümsüzlük sunar. Kültürel dünya görüşü ile bireyler, kişisel olarak değerli olduklarını ve ait oldukları kültürün standartlarına uygun yaşadıklarında literal ölümsüzlüğe ulaşabileceklerini düşünürler (Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 1991). Ayrıca, kültürler barındırdığı dünya görüşüne inanan ve sağladığı standartlara uyan sadık üyelerine literal ölümsüzlüğe geçiş için bir yol açar (kitap yazma, ders verme, çocuk sahibi olma, vb.). Kültür, din aracılığı ile cenneti veya ölüm sonrası yaşamı vaat ederek literal ölümsüzlüğü sunar. Aile, ülke, meslek ve ideoloji gibi kültürel kurumlar da kişilerin kendi yaşantılarından daha büyük, önemli ve sonsuz bir şeyin parçası hissetmelerine olanak sağlayarak literal ölümsüzlüğü hissetmelerine yardımcı olur (Pyszczynski ve ark., 2004). Aile kurumuyla ilgili olarak, örneğin, bazı çalışmalarda ölümlülük hatırlatılmasının ardından katılımcılarda ço-

cuk sahibi olma isteğinin arttığı gözlenmiştir (Fritsche ve ark., 2007; Wisman ve Goldenberg, 2005). Bu bulgu, çocuk sahibi olma isteğinin ölüm korkusunun yarattığı anksiyeteye karşı koruma işlevi görebileceğine işaret etmektedir.

İkinci boyut olan benlik saygısı ise, ilgili dünya görüşüyle belirtilen standartlara göre yaşamının benlikteki yansımalarıdır (Pyszczynski ve ark., 2004). Kurama göre, benlik saygısı, bireyin kendi kültürel dünya görüşünün geçerliliğine ve sağladığı anlamlı gerçekliğe katkıda bulunduğuna ilişkin kültürel temelli bir inançtır (Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 2003; Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczynski ve Lyon, 1989). Diğer bir deyişle, kişiselleştirdiği kültürel dünya görüşünün öngördüğü standartlara uygun olarak yaşadığı derecede kişi benlik saygısı kazanır, kendini değerli ve saygın görür.

Araştırmacılar benlik saygısını arttırmanın ölümden kaynaklı anksiyetede azalmaya neden olduğunu bulmuşlardır (Greenberg, Solomon ve ark., 1992; Pyszczynski ve ark., 2004). Bireyler kendilerinin kişi olarak yok olabileceğini, ancak içinde buldukları sosyal grupların ve kültürün yaşamaya devam edeceğini bildiklerinden literal ölümsüzlüğü yakalamak için kültürel dünya görüşlerini oldukça önemserler. Kişiler, kendi benlik değerlerini içselleştirdikleri dünya görüşünün sağladığı değer üzerinden elde ettiklerinden kültürel dünya görüşlerini tek doğru ve geçerli şey olarak algırlar. Aynı zamanda iki farklı dünya görüşünün doğru olması, kişilerin kendi benliklerini zedeleyeceği için diğer dünya görüşünü değersizleştirirler ve kendi dünya görüşlerini değerli olarak algırlar (Solomon ve ark., 2004).

Hipotezlerle DYK

Daha önce de belirtildiği üzere, DYK kapsamlıca çalışılan ve sayıca önemli bir araştırma birikimi olan bir kuramdır. Yapılan araştırmalarda, kültürel dünya görüşlerinin ve benlik saygısının ölüm korkusundan dolayı oluşan anksiyeteye karşı koruma görevi gördüğü görülür (Burke, Martens ve Faucher, 2010). Bu bağlamda DYK, üç ana hipotez üretmiştir. Bunlar; (1) ölümlülük belirginliği hipotezi, (2) anksiyeteden korunma hipotezi ve (3) ölüm düşüncelerinin ulaşılabilirliği hipotezidir.

Ölümlülük Belirginliği Hipotezi. Bu hipoteze göre; eğer kültürel değerlere sadakat ve benlik özsaygısı ölüm korkusuyla baş edebilmeyi sağlıyorsa, o zaman ölümlülük belirgin hale getirmek (uyarmak) kişileri dünya görüşlerini korumaya ve benlik özsaygısı arayışına güdüler. Ölümlülük belirginliği hipotezini ele alan araştırmalarda kişilerin kendi ölümleri hakkında bir şeyler yazmaları, ölümlü ilgili kelimeler veya resimler gösterme, cenaze evinin önünden geçme, ölümlü ilgili sağ-

lık kontrolünden geçme gibi farklı ölümlülük uyarımları (hatırlatmaları) uygulanmıştır. Bu şekilde yapılan ölümlülük uyarımlarının ölüm düşüncesine özgü olduğu; tehdit edici veya itici diğer uyarımlarla (acı, belirsizlik, başarısızlık, toplum önünde konuşma, sosyal dışlanma, felç olma, dış ağrısı, vb.) aynı etkilere sahip olmadığı bilinmektedir (Burke ve ark., 2010; Greenberg ve ark., 1994). Ancak, günümüz yazınında ölümlülük uyarımının tehdit edici diğer uyarımlardan farklılığı halen tartışmalı olup, DYK'ya yönelik bu konuda güçlü itirazlar ve ölümlülük uyarımının etkilerine alternatif açıklamalar bulunmaktadır (örn., anlam sürdürme, belirsizlik, kontrolsüzlük; bkz. Heine, Proulx ve Vohs, 2006; Martin, 1999; Martens, Burke, Schimel ve Faucher, 2011; McGregor, 2006; McGregor, Zanna, Holmes ve Spencer, 2001; Proulx, 2012; van den Bos, Poortvliet, Maas, Miedema ve van den Ham, 2005). Araştırmacılar, bilinçdışı düzeyde ölüm farkındalığının kişilerin kendi kültürel dünya görüşlerini ve benlik saygılarını korumaya yönelttiğini göstermiştir. Yapılan çalışmalarda, ölümlülük belirginliğinin kültürel dünya görüşünü destekleyen kişilere karşı olumlu (örn., iç grup kayırmacılığı), tehdit eden kişilere ise olumsuz (düşmanca) tepkileri (örn., kültürel normlara uymayanlara ceza verme) arttırdığı gözlemlenmiştir (Pyszczynski ve ark., 2003).

Anksiyeteden Korunma Hipotezi. DYK araştırmalarında test edilen ikinci hipotez ise anksiyeteye tampon oluşturma, yani anksiyetenin engellenmesidir. Eğer belirli bir psikolojik yapı ölüm düşüncesine karşı koruma işlevine sahipse, o zaman o yapının varlığı ölüm hatırlatıldığında daha fazla gözlenecektir. Örneğin, benlik saygısının ölüm kaygısıyla baş etmedeki rolünden yola çıkacak olursak, ölümün hatırlatılması durumunda düşük benlik saygısına sahip kişiler, yüksek benlik saygısına sahip kişilere göre daha fazla koruma tepkileri üretebilir (derleme için bkz. Pyszczynski ve ark., 2004). Güvenli ilişki bağlanması ve güçlü dindarlık gibi başka psikolojik yapıların da ölümlülüğün hatırlatılmasıyla ortaya çıkması beklenen kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı tepkilerini azalttığı bilinmektedir (örn., Jonas ve Fischer, 2006; Mikulincer, Florian ve Hirschberger, 2003).

Ölüm Düşüncelerinin Ulaşılabilirliği Hipotezi. Bu hipoteze göre ise, eğer bir yapı ölüm farkındalığına karşı koruma görevi görüyorsa, o zaman bu yapıyı zayıflatmak veya sarsmak ölümlü ilgili bilişlerin ulaşılabilirliğini arttıracaktır (Hayes, Schimel, Arndt ve Faucher, 2010). Örneğin, dünya görüşüne tehdit kızgınlık, anksiyete ve olumsuz düşüncelerden bağımsız olarak ölümlü ilgili düşüncelerin ulaşılabilirliğini arttırmaktadır (Schimel, Hayes, Williams ve Jahrig, 2007). Birçok deneysel çalışmada, kişilere ölümlü oldukları hatırlatıldıktan sonra alınan ölçümlerde kişilerde ölümlü ilgili düşüncelere ulaşılabilirliğin arttığı; kültürel dünya görüşüne inancı

veya benlik saygısını arttırmanın ise bu ulaşılabilirliği azalttığı bulunmuştur.

Bu üç hipotezin test edilmesiyle, DYK çalışmaları dört farklı ana bulguyu gözler önüne sermiştir (Pyszczynski, 2004). Buna göre;

(1) Benlik saygısını veya kültürel dünya görüşüne inancı arttırmak bireyin anksiyete ve anksiyete ile ilgili davranışları daha az göstermesini ve ölümlü ilgili düşüncelerin bilinç seviyesine daha düşük oranda çıkmasını sağlar.

(2) İnsanlara ölümlü olduklarını hatırlatma onların kendi kültürel dünya görüşlerine olan inançlarını ve benlik saygılarını koruma çabalarını arttırır.

(3) İnsanların benlik saygısını arttırmak ölümlülük uyarımının etkilerini azaltır.

(4) Ölümden sonra bir çeşit yaşamın olduğuna inanma, ölümlülük uyarımının etkilerini (benlik saygısı arayışı ve kültürel dünya görüşünü savunma) azaltır.

Yöntemsel Olarak DYK

Ölümlülük belirginliği hipotezinin test edildiği tipik bir DYK çalışmasında, ölümlülük uyarımı katılımcılardan “*Lütfen, kendi ölümünüzü düşünmenin sizde uyandırdığı duyguları kısaca açıklayınız*” ve “*Lütfen, fiziksel olarak ölmekte olduğunuzda ve fiziksel olarak artık ölü olduğunuzda size ne olacağı konusundaki düşüncelerinizi olabildiğince açık bir biçimde yazınız*” açık uçlu sorularını cevaplamaları istenerek yapılır. Kontrol koşulunda ise diğer bir grup katılımcıdan ölümlü ilgili olmayan bir konu hakkında (olumlu, nötr ya da olumsuz olabilir) yazmaları istenir. Örneğin, nötr bir konu olan televizyon izlemeyle ilgili katılımcılardan “*Lütfen, televizyon seyrettiğinizi düşünmenin sizde uyandırdığı duyguları kısaca açıklayınız*” ve “*Lütfen, televizyon izlediğinizde size fiziksel olarak ne olacağı konusundaki düşüncelerinizi açık bir biçimde yazınız*” açık uçlu sorularını cevaplamaları istenir.

Yapılan çalışmalar, ölümlülük uyarımının etkisinin ölüm düşüncesinin ulaşılabilir ama bilinçli olmadığı durumlarda daha güçlü olduğunu göstermiştir. Öyle ki, ölümlülüğü bilinçsiz olarak düşünmenin bilinçli olarak düşünmeye göre daha çok kültürel dünya görüşünü korumaya yönelteceği bulunmuştur (Greenberg ve ark., 1994). Diğer bir deyişle, ölümlülüğün örtük olarak hatırlatıldığı katılımcılar, açık ve derin olarak hatırlatıldığı katılımcılara kıyasla kendi dünya görüşlerine daha fazla sarılmışlardır. Pyszczynski, Greenberg ve Solomon (2000), ölümlülüğün hatırlatılması manipülasyonundan hemen sonra pozitif ve negatif duygu durumu ölçeği (PANAS; Watson, Clark ve Tellegen, 1988) ya da kelime bulmacası gibi bir faaliyetle ölümü düşünmekten uzaklaştırılan kişilerin kendi dünya görüşlerine daha fazla taraf olduğunu, yani bilişsel işlemlerinin ve değerlendirmelerinin yanlı olduğunu bulmuşlardır. Nitekim Burke ve arkadaşlarının (2010) meta-analiz çalışmasında,

ölümlülük uyarımıyla bağımlı değişken ölçümü arasındaki gecikme arttıkça (bu gecikme ölüm düşüncelerinin ulaşılabilir ama bilinçsizinde olmasını sağlama işlevi görecektir) ölümlülük uyarımı ardından ortaya çıkması beklenen kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışıyla ilgili tepkilerin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Meta-analizde ayrıca, ölümlülük uyarımının yarattığı etkilerin örneklemin Amerikan katılımcılardan ve üniversite öğrencilerinden oluştuğu ve kişilerle ilgili tutumların bağımlı değişken olarak çalışıldığı deneylerde arttığı bulunmuştur.

DYK çalışmalarında kullanılan duygu durumu ölçekleri, özellikle PANAS, iki temel amaca hizmet etmektedir. Birincil amaç, bağımsız değişken manipülasyonu (ölümlülük uyarımı) ile bağımlı değişken ölçümünün arasına zaman girmesini sağlamaktır. Bu sayede ölümlülük düşüncelerinin bilinç düzeyinden uzaklaştırılması sağlanmaktadır. İkincil amaç ise, ölümlülüğün hatırlatılması işleminin kendisinin bağımlı değişken ölçümlerini etkileyecek bir olumsuz duygu durumu yaşanmasına sebep olup olmadığını kontrol etmektir. Başka bir ifadeyle, PANAS gibi duygu durumu ölçekleri bir tür manipülasyon kontrolü olarak kullanılmaktadır. Ölümlülük uyarımı manipülasyonu kullanılarak yapılan DYK çalışmalarında, deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların rapor edilen olumsuz duygu durumu bakımından farklılık göstermediği bilinmektedir. Aksine, ölüm hatırlatılan katılımcıların kontrol grubundakilere göre daha fazla olumlu duygular rapor ettikleri gözlenmiştir (örn., Arndt, Greenberg, Simon, Pyszczynski ve Solomon, 1998; Schimel ve ark., 1999). Bu bulgular, ölümü hatırlatmanın insanlar üzerinde olumsuz etkileri olup olmayacağı yönündeki etik kaygılara da açıklık getirecek niteliktedir.

Ölümlülük uyarımı sonucu artan kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı, bilinçaltı düzeyde gelişen süreçler olduklarından DYK çalışmalarında katılımcılara çalışmanın amacı direkt olarak açıklanmamaktadır. Aksi takdirde, deneysel manipülasyon (ölümlülük uyarımı: ölüm ve kontrol) geçerliliğini yitirecektir. Genellikle, çalışmanın gerçek amacı başta katılımcılardan gizlenir; araştırma konusuna uygun olarak “göstermelik” bir amaç söylenir. Katılımcılara verilen ankette ölümlülük uyarımı soruları, “Projektif Yaşam Tutumları Değerlendirmesi” başlığı altında bir kişilik değerlendirme aracı olarak sunulur. Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra katılımcılara sözlü ve yazılı olarak (Katılım Sonrası Bilgi Formu aracılığıyla) çalışmanın asıl amacı açıklanır.

DYK hipotezleri, gruplar arası ilişkilerden dine, yakın ilişkilerden sağlığa çok çeşitli alanlarda test edilmiştir. Amerika başta olmak üzere İsrail, Almanya, İtalya ve Japonya’nın da dahil olduğu birçok ülkede çalışılan kuram, çoğunlukla ölümlülük belirginliği hipotezinin

(ölümlülük uyarımının kültürel dünya görüşünü korumayı ve benlik saygısı arayışını arttıracak) test edildiği yüzlerce deneysel araştırma üretmiştir. Kuramın gerek kuramsal, gerek de görgül olarak ele alındığı yayın sayısı ise oldukça fazladır. DYK çok geniş bir yazına sahip olmakla beraber, derlemenin bundan sonraki kısmında kuramın çalışıldığı başlıca alanlar ve edinilen bulgulara dair fikir vermesi için örnek çalışmalara yer verilecektir.

Psikoloji Yazınında Öne Çıkan Başlıklarla DYK ve Yapılan Çalışmalar

Geleneksel olarak, DYK'nın ilk çıkış noktasi gruplar arası ilişkiler bağlamında çalışılan kalıpyargılar, önyargılar, ayrımcılık, milliyetçilik ve diğerlerine zarar verme gibi konular olsa da, ilgili yazında kuramın birçok sosyal psikoloji konusu açısından (örn., dindarlık, yakın ilişkilerde bağlanma, tüketici davranışları, risk alma, hukuksal karar verme, liderlik, yaratıcılık, vb.) çalışıldığı görülmektedir. Bir bütün olarak DYK yazınına bakıldığında, ölümlülük uyarımının olumsuz ve olumlu sonuçlarını ele alan çalışmaların yanı sıra, kuramın farklı alanlara uygulanması ve bireysel ve kültürel farklılıklar konularına değinen çalışmalar da mevcuttur.

Bazen farklı içerikteki değişkenler aynı çalışma altında toplansa bile, alandaki bu farklılaşma düşünülerek bundan sonraki bölümde DYK konusunda yapılan çalışmalar dört ana alt başlık altında toplanarak özetlenecektir. Bu ana başlıklar "Dehşet yönetiminde olumsuz yollarla baş etme: Gruplar arası ilişkiler üzerine DYK çalışmaları", "Dehşet yönetiminde olumlu yollarla baş etme: Yardım etme, yakın ilişkiler ve sağlık üzerine DYK çalışmaları", "Uygulamalı alanlara odaklanan DYK çalışmaları" ve "Bireysel ve kültürel farklılıklara odaklanan DYK çalışmaları" şeklinde sunulacaktır.

Dehşet Yönetiminde Olumsuz Yollarla Baş Etme: Gruplar Arası İlişkiler Üzerine DYK Çalışmaları

DYK'nın insanların duyu, düşünce ve davranışlarını kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısı temelinde açıklamak amacıyla çalışıldığı alanların başında gruplar arası ilişkiler gelmektedir. Kalıpyargılar, ırkçılık, önyargı, gruplar arası çelişki, saldırganlık ve milliyetçilik ele alınan araştırma konularından olup, ilgili değişkenler dehşet yönetiminde olumsuz baş etme yolları olarak öne çıkmaktadır. Gruplar arası ilişkiler bağlamında DYK, insanların neden dış grup üyelerine olumsuz davrandıkları ve kalıpyargıların neden ortaya çıktığı konularına açıklamaya taşıyacak niteliktedir.

Kurama göre bireyler kendi inançlarının, değerlerinin, yaşam stillerinin ve dünya görüşlerinin doğru olduğuna inanmaktadırlar ve bu inanç doğrultusunda kendilerine benzemeyenleri küçümserler ve iç gruplarını yücelttiler (Castano, Yzerbyt, Paladino ve Sacchi, 2002;

Greenberg ve ark., 1990; Pyszczynski ve ark., 2003). Farklı bir dünya görüşü veya fikirlerle karşılaştıklarında bunları bir tehdit olarak algılayıp kırılğan olan bu literal ölümsüzlüklerini (kendi dünya görüşlerine bağlılık) koruma adına farklı olana düşmanca davranabilirler (örn., McGregor ve ark., 1998). Buna göre, ölümlülüğün hatırlatılması iç gruba karşı olumlu değerlendirme ve davranma eğilimini; dış gruplara karşı olumsuz değerlendirme ve davranma eğilimini artırır (Greenberg ve Kosloff, 2008; Pyszczynski ve ark., 2003). Örneğin, Greenberg ve arkadaşları (1990) ölümlülük uyarımına tabi tutulan Hristiyan katılımcıların Hristiyan kişileri daha olumlu, Yahudi kişileri ise daha olumsuz değerlendirdiklerini bulmuşlardır. Başka bir çalışmada ise, Ochsmann ve Mathy (1994, aktaran Pyszczynski ve ark., 2003) ölümlülüğü hatırlatmanın Türklerden uzaklaşmayı ve onlara ilişkin olumsuz tutumların ifade edilmesini arttırdığını bulmuştur.

Kalıpyargılar ise, kişilerin kendi dünya görüşlerinin doğruluğunu kanıtlaması ve bağlı oldukları dünya görüşünün devamlılığını (ölümsüzlüğünü) sağlama bakımından DYK çerçevesinde çalışılmaktadır (Greenberg ve Kosloff, 2008; Schimel ve ark., 1999). Araştırmalar, ölümlülük uyarımının ele alınan çeşitli gruplar hakkında kalıpyargıların kullanımını arttırdığını göstermiştir (Pyszczynski ve ark., 2003; Schimel ve ark., 1999). Kalıpyargıların ölüm farkındalığının yarattığı kaygıyla baş etme işlevi görmesi konusunda değinilmesi gereken önemli bir nokta, dış grup üyelerine yönelik kültürel kalıpyargıların bireylerin sahip oldukları dünya görüşünün anlamlı, düzenli ve daimi olmasına katkıda bulunduğu sürece bu işlevi yerine getireceğidir (Schimel ve ark., 1999). Ayrıca, Schimel ve arkadaşları (1999) ölümlülüğü hatırlatmanın kalıpyargılarla tutarlı davranan dış grup üyelerinin kalıpyargılarla tutarsız davrananlara kıyasla daha fazla tercih edilmesine ve sevilmesine yol açtığını bulmuştur. Bu bulgular, ölümlülük uyarımının bireylerin sosyal kalıpyargılara bağlılıklarını arttırdığını göstermektedir.

Kalıpyargılara bağlılığın yanı sıra DYK, dış gruplara toleransın azalması ve ayrımcılığın artması sonuçları açısından da çalışılmıştır. Pyszczynski ve arkadaşları (2003), New York ikiz kulelerine gerçekleştirilen 9/11 bombalamasının ölümlülük uyarımı işlevi gördüğünü belirterek, bu saldırıdan sonra Amerikan halkında oluşan anksiyete ve kendi dünya görüşlerini koruma çabasını ele almışlardır. 9/11 olayından sonra diğer gruplara karşı ayrımcı davranışların arttığı (örn., özellikle saldırıyı yapanlara benzeyenlere [Arap, Müslüman, koyu renkli olanlara] nefret saldırıları), milliyetçi düşünce ve davranışların arttığı (örn., Amerikan bayrağı taşımayan ya da evine asmayanların bile Amerikan bayrağına sarılması) ve farklı gruplara ve düşüncelere karşı toleransın düştüğü gözlenmiştir. Kısacası, Pyszczynski ve arkadaşları

(2003), 9/11 olayları sonucu doğal bir ölümlülük hatırlatmasının oluştuğunu ve bunun sonucunda Amerikan halkının kendi yaşam tarzını ve kültürel dünya görüşlerini koruma çabasına girdiklerini belirtmişlerdir. Bu çabaları; kişilerin iç gruplarına ilişkin olumlu değerlendirme ve davranışlarında (örn., kendi grubundakilerine bağışların artması, polis ve itfaiyecilerin kahraman ilan edilmesi) ve dış gruba ilişkin olumsuz değerlendirme ve davranışlarında (örn., oç alma isteği, dış grup üyelerini olası suçlu algılama) görmek mümkün olmuştur.

Özetle, insanlar kültürel dünya görüşlerinin bütünlüğünü ve benlik saygılarının doğruluğunu teyit etmek için diğerlerine veya kendilerine zarar verebilirler. Çalışmalarda ölümlülüğün hatırlatılması, kişilerin kendi dünya görüşlerini daha olumlu bir şekilde değerlendirmelerine ve kendi dünya görüşlerini tehdit eden diğer görüşleri veya fikirleri olumsuz değerlendirmelerine yol açmıştır. Araştırmacılar, ölümlülüğü hatırlatmanın kişilerin kültürel dünya görüşlerindeki standartlara uyma eğilimini arttırdığını, kültürel normlara karşı çıkmayı azalttığını, kendi dünya görüşlerini en üst düzeyde farklılaştırmaya ve kendi görüşünden olanlarla birlikteliklerini güçlendirdiğini bulmuşlardır (örn., Greenberg ve ark., 1990; Greenberg, Simon, Pyszczynski, Solomon ve Chatel, 1992). Genel olarak bakıldığında, gruplar arası ilişkiler konularında yapılan DYK çalışmaları, dehşet yönetiminde olumsuz yollarla baş etme yollarını ortaya koymaktadır. Sosyal psikolojinin diğer alanlarında yapılan çalışmalar ise, dehşet yönetiminde olumlu baş etme yollarının da olduğunu göstermiştir.

Dehşet Yönetiminde Olumlu Yollarla Baş Etme: Yardım Etme, Yakın İlişkiler ve Sağlık Üzerine DYK Çalışmaları

Çok yakın tarihte, Vail ve arkadaşları (2012), DYK çalışmalarında çoğunlukla ölüm farkındalığıyla baş etmeyi sağlayan olumsuz yollara odaklanıldığını belirterek, geleneksel açıklamalara karşıt bir şekilde, ölüm farkındalığıyla olumlu yollarla da baş edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. DYK'yı olumlu sosyal biliş, tutum ve davranışlar açısından ele alan çalışmalardan örnekler veren Vail ve arkadaşları (2012); dünya görüşünü savunmanın çoğunlukla sosyal olarak olumsuz sonuçlara yol açabileceğini (örn., dış grup üyelerini kötüleme, olumsuz kalıpyargıları kullanma), ancak içinde yardımseverlik, eşitlik ve empati gibi olumlu toplumsal değerler barındıran dünya görüşlerinin de olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, kişilerin dünya görüşlerinde olumlu değerler belirgin veya baskınsa, ölümlülüğü hatırlatma dünya görüşünü savunmayı arttıracığından söz konusu olumlu toplumsal değerlere uyma çabaları da artabilecektir (Vail ve ark., 2012). Örneğin, Rothchild, Abdollahi ve Pyszczynski (2009) "barış"ın önemli bir değer olarak belirlenleştirildiği durumda ölümlülük

hatırlatıldığında Amerikan ve İranlı kişilerin diğer grupların üyelerine karşı daha barışçıl duygular gösterdiğini bulmuştur. Bu açıdan olaya yaklaşan araştırmacılar, bireyin kendi ölümünü düşünmesinin ya da ölümlülüğünün farkında olmasının birçok olumlu ve yardımsever davranışı ortaya koyabileceğini ileri sürmüştür. Araştırmacılar yardım etme, yakın ilişkiler kurma, yakın ilişkilerde bağlanma, fiziksel ve ruhsal sağlık gibi farklı alanlarda çalışmalar yapmışlardır. Bu bölümde, bu çalışmalar alt başlıklar halinde kısaca ele alınacaktır.

Yardım Etme Davranışı. Araştırmacılara göre (örn., Gailliot, Silman, Schmeichel, Maner ve Plant, 2008; Jonas et al., 2008), yardımın kültürel değer olarak işlenmesi durumunda ölümlülük farkındalığı, özellikle ölümü bilinçsiz olarak düşünme, yardım davranışlarının artmasını güdüleyebilir. Gailliot ve arkadaşlarının (2008) yaptığı bir çalışma kapsamında, bir mezarlığın yanından geçen kişiler araştırmacının yardım etme değeri hakkında telefon konuşmasını duyarlar. Daha sonra araştırmacı için çalışan bir asistan elindeki defterleri düşürür. Katılımcıların bu asistana yardım etme davranışının gözleendiği bu çalışmada, yardımın değer olarak uyarıldığı koşullarda katılımcıların kontrol koşulundakilerle göre daha fazla yardım ettiği bulunmuştur. Benzer şekilde, Blackie ve Cozzolino (2011) ölümlerini hayal eden katılımcıların kan bağı hakkında broşürleri alma eğiliminin yüksek olduğunu göstermiştir.

Yakın İlişkiler. Özellikle Mario Mikulincer ve Victor Florian'ın öncülük ettiği araştırmalar, yakın ilişki kurmanın ve sürdürmenin ölüm kaygısıyla baş etme işlevi gördüğü göstermiştir. Mikulincer, Florian ve Hirschberger'e (2003; 2004) göre bu işlev, yakın ilişkilerin (1) hayatta kalma ve üreme açısından faydaları gereği evrimsel öneme sahip olması, dolayısıyla sembolik olarak ölümle ilgili kaygıları azaltabilmesi, (2) tehditler karşısında korunma ve güvenlik kaynağı olması, (3) kurulması ve sürdürülmesinin kültürel olarak değerli davranışlar olması, (4) önemli bir benlik saygısı kaynağı olması, (5) kişilere sembolik bir devamlılık ve süreklilik vaat ederek kişinin literal ölümsüzlük hissini artırması ve (6) doğrudan kişiler arası ölümle ilgili kaygıları azaltmasından kaynaklanmaktadır.

Mikulincer ve arkadaşları (2004), yakın ilişkilerin dehşet yönetimindeki rolüne dair dört temel bulgunun ön plana çıktığını belirtmektedir. Bunlar; ölümlülük uyarımının ilişkisel etkisi, yakın ilişkilerin anksiyeteye karşı tampon oluşturma etkisi, yakın ilişkilerin diğer dehşet yönetimi mekanizmalarıyla (kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı) olan ilişkisi ve ilişkisel savunmaların kullanılmasında rol oynayan bireysel farklılıklardır.

Taubman-Ben-Ari, Findler ve Mikulincer (2002), ölümlülük uyarımının sosyal etkileşimler ve kişiler arası ilişkiler kurma yönünde olumlu bir motivasyonel ve

bilişsel eğilim (düşük reddedilme hassasiyeti ve kişiler arası yetkinliğin olumlu değerlendirilmesi) geliştirdiğini bulmuştur. Ölümü hatırlatmanın romantik ilişkilerde yakınlık ve bağlılığı kurma isteğini arttırdığını (örn., Cox, Arndt, Pyszczynski, Greenberg, Abdollahi ve Solomon, 2008) gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Florian, Mikulincer ve Hirschberger (2002), ilişkisel problemlerin hatırlatıldığı katılımcılarda, akademik problemlerin hatırlatıldığı ya da kontrol grubundaki katılımcılara göre ölüm düşüncelerinin daha ulaşılabilir olduğunu bulmuştur. Başka bir çalışma ise, ölümlülük uyarımına tabi tutulan katılımcıların romantik eşle yakınlık kurma uğruna benlik saygılarını kaybetmeyi göze aldıklarını göstermiştir (Hirschberger, Florian ve Mikulincer, 2003).

Sağlık. Olumlu sağlık davranışlarının da ölüm farkındalığıyla baş etme işlevi görebileceği, Goldenberg ve Arndt'ın (2008) DYK'yı sağlık alanına uyarladıkları dehşet yönetimi sağlık modeline dayanmaktadır. Bu modele göre; (1) ölümlü ilgili bilinçli düşünme sağlık odaklı tepkileri teşvik edebilir, (2) bilinçsiz olarak ölümü düşünme sağlığı değil ama anlamlı ve benlik saygısını sürdürmek amacıyla benlik odaklı savunmaları güdüleyebilir ve (3) fiziksel beden ile yüz yüze gelme sembolik savunmaları sekteye uğratabilir ve bu da sağlık davranışlarını olumsuz etkileyebilir. İlk iki önermeyle ilgili olarak yapılan çalışmalar, ölümlülük uyarımının sağlıklı ilgili olumlu sonuçlar doğurabileceğini destekler niteliktedir.

İlk önermenin test edildiği araştırmalar, ölümü bilinçli olarak düşünmenin tehditten kaçınmacı tepkilerle (örn., ölüm düşüncelerini bastırma, riskli sağlık davranışları aracılığıyla öz ayırmsamadan kaçma ve sağlıklı ilgili risk etmenlerine maruziyeti inkar etme) beraber sağlık davranışına yönelik tepkiler (örn., davranışın kendisi ve davranışa yönelik niyetler) doğurduğunu göstermiştir (Goldenberg ve Arndt, 2008). Örneğin, bilinçli düzeyde ölüm düşüncelerinin egzersiz yapma niyetini (Arndt, Schimel ve Goldenberg, 2003), genç ve orta yaşlı yetişkinlerde sağlığı geliştirici davranışlarda bulunma niyetini (Taubman-Ben-Ari ve Findler, 2005) ve güneş kremi kullanma niyetini arttırdığı (Routledge, Arndt ve Goldenberg, 2004) bulunmuştur. Ayrıca, bilinçli ölüm farkındalığının sağlık taraması niyetini artırıcı etkisinin uyumsal baş etme ve iyimserlik özelliklerine sahip kişilerde daha güçlü olduğu bilinmektedir (Arndt, Routledge ve Goldenberg, 2006).

İkinci önermenin test edildiği araştırmalar ise, sağlık kararlarının davranışın sağlık için önemine değil de kişinin kültürel dünya görüşü ve benlik saygısına yansımalarına bağlı olduğu durumları ele almıştır. Bilinçdışı ölüm farkındalığının olumlu sağlık davranışına yol açması için bu yansımaların da olumlu olması gerekmektedir (Goldenberg ve Arndt, 2008). Örneğin,

ölümü bilinçsiz olarak düşünmenin formda kalmanın benlik saygısı için önemli olduğu katılımcılarda formda kalma niyetini (Arndt ve ark., 2003) ve yanık tenli olmanın benlik değeri için önemli olduğu katılımcılarda güneş kremi kullanma niyetini (Routledge ve ark., 2004) arttırdığı bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise Cooper, Goldenberg ve Arndt (2011), kendi göğüs kontrollerini yapmaları hakkında verilen bilginin işe yarabileceğini öğrenen kadınların ölümlülük uyarımı sonrasında göğüs kontrollerini yapma eğilimlerinin arttığını bulmuşlardır.

Sağlık alanında yapılan DYK çalışmaları, gerçek hayatta kuramın sağlık davranışlarının nasıl geliştirilebileceğiyle ilgili bilgi verme potansiyelini ortaya koymaktadır. Sağlığın yanı sıra DYK, liderlik, örgütsel davranış, materyalizm ve tüketici davranışları ve hukuk gibi farklı uygulama alanlarında da çalışılmıştır.

Uygulamalı Alanlara Odaklanan DYK Çalışmaları

Son yıllarda DYK, dehşet yönetimi süreçlerinin örgütsel davranışlar üzerindeki rolü açısından da ele alınmıştır. Kurumların kişilere kimlik duygusu ve bireysel ölümsüzlüğün ötesinde bir kültür sunmasından yola çıkan araştırmacılar, kurumların dehşet yönetimi işlevi görebileceğini öne sürmüştür. Örneğin, örgütsel kültürün sadece maaş almakla değil, güvenlik hissi ve literal ölümsüzlükle de ilişkilendirilebileceğini belirten Jonas, Kauffeld, Sullivan ve Fritsche (2011), iki seriden oluşan çalışmalarında ölümlülük uyarımı alan çalışanların şirketi öven yazıyı daha olumlu, eleştiren yazıyı ise daha olumsuz değerlendirdiklerini ve örgütsel kültürle ilgili öğeleri daha çok destekleme eğiliminde olduklarını bulmuştur.

Ölümlülük uyarımının materyalizm ve tüketici davranışları üzerindeki etkisi üzerine de DYK çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar, kuramsal olarak ölümlülük farkındalığının bireysel değerini maddiyat üzerinden tanımlayan kişileri maddiyat arayışına yönlendireceği ve tüketiciliğin Amerika'da olduğu gibi kültürün önemli bir parçası olduğunda literal ölümsüzlüğe materyalizm aracılığıyla ulaşmaya yönlendireceği noktalarına dayanmaktadır (Arndt, Solomon, Kasser ve Sheldon, 2004). Örneğin, Mandel ve Heine (1999), ölüm hatırlatılan katılımcıların kontrol grubundakilere göre lüks saat markalarını daha olumlu değerlendirdiklerini bulmuştur. Bir diğer çalışma ise, yanık tenli olmanın benlik değeri için önemli olduğu katılımcılarda güneş koruyucu kremi alma ihtimalinin ölümlülük uyarımından sonra azaldığını göstermiştir (Routledge ve ark., 2004). Ölümlülük uyarımı işlevi gördüğü düşünülen 9/11 olayından sonra Amerikan halkında bayrak gibi ülkeye karşı olumlu duyguları sembolize eden ürünlerin alımının artması da ölümlülük uyarımının kültürel dünya görüşlerini destekleyen ürünler alma eğilimini arttıracığı savını desteklemektedir (Arndt ve ark., 2004).

DYK, bir uygulama alanı olarak hukukla ilgili konular kapsamında da çalışılmıştır. Ölüm farkındalığının hukuksal karar verme süreçlerinde nasıl bir rol oynadığı üzerine yapılan çalışmalarda (derleme için bkz., Arndt, Lieberman, Cook ve Solomon, 2005), ölümlülük uyarımının bireyin dünya görüşünü saldırdı, hırsızlık, fuhuş gibi suçlar açısından ihlal eden sanıklarla ilgili verdiği cezalandırıcı yasal kararları arttırdığı bulunmuştur (Greenberg ve ark., 2008). Ancak, ölümlülük uyarımının cezalandırıcı kararlar üzerinde sadece artırıcı etkisinin olmadığı; karar vericinin sanığın işlediği suçun kurbanını dünya görüşüne bir tehdit olarak algılaması durumunda sanığın suçu hakkında daha olumlu düşünebileceğine dair (ki bu dünya görüşünü savunma amacına yönelik olacaktır) bulgular da vardır (Greenberg ve ark., 2008; Lieberman, Arndt, Personius ve Cook, 2001).

Dehşet yönetiminde olumsuz ve olumlu baş etme yolları ve kuramın uygulama alanlarının yanı sıra araştırmacılar DYK'yı bireysel ve kültürel farklılıklar konularında çalışmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu açıdan, makalenin bundan sonraki bölümünde dehşet yönetimi süreçlerinde rol oynayan bireysel ve kültürel farklılıklar kısaca ele alınacaktır.

Bireysel ve Kültürel Farklılıklara Odaklanan DYK Çalışmaları

Bireysel Farklılıklar. DYK yazınında öne çıkan araştırma kollarından bir tanesi ölümlülük uyarımının etkilerinin bireysel farklılıklar gösterip göstermediğidir. İlgili yazına bakıldığında cinsiyet, yaş, benlik saygısı, dindarlık düzeyi, bağlanma tipi, depresyon ve çeşitli kişilik özelliklerinin (örn., düzen gereksinimi) ele alınan başlıca bireysel farklılıklar olduğu görülmektedir.

Demografik bir ölçüm olan cinsiyet farkı, genel olarak tüm çalışmalarda bakılan bir değişkendir. Nitekim DYK araştırmalarında cinsiyet farkı da ele alınmıştır. Burke ve arkadaşlarının (2010) yaptığı meta-analiz çalışmasında ölümlülük uyarımının kadın ve erkekler üzerindeki etkisinin farklılaşma göstermediği bulunmuştur. Yine de, bazı çalışmaların bulguları, kadın ve erkeklerin ölümlülük farkındalığıyla farklı şekillerde baş ettikleri yönündedir. Örneğin, Arndt, Greenberg ve Cook (2002) bilgisayar ortamında eşik altı ölüm uyarısı verilen kadın ve erkek katılımcıların farklı konulardaki değerleri kullanarak anksiyeteden kaçtıklarını bulmuştur. Kadınlar aşk, aile ve evlilik gibi romantik bağlılıkları ve sosyal ilişki boyutunu kullanırken, erkek katılımcılar vatan, ülke ve bayrak gibi ulusal bağlılık boyutunu kullanmışlardır.

DYK araştırmacıları yaş değişkeninin etkilerini de incelemişlerdir. Burke ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları meta-analiz sonuçlarına göre, ölümlülük uyarımının etkileri yaş farklılığı göstermemektedir. Ancak, araştırmacılar meta-analize dahil edilen çalışmalarda kullanılan örneklemelerin sınırlı yaş aralığına sahip olmasından

dolayı (katılımcıların yarısından fazlası 17-27 yaşları arasında) yaş farklılığı açısından net bir sonuca varmanın mümkün olmadığına dikkat çekmektedir (Burke ve ark., 2010). Kuramla ilgili yazında çok az sayıda çalışmada yaş farkı bulunmuştur. Maxfield ve arkadaşlarının (2007) çalışmasında yaşlı yetişkinler (61-84) genç yetişkinler (17-37) gibi ölümlülük uyarımından sonra ahlak ihlallerini daha sert yargılamamıştır. Taubman-Ben-Ari ve Findler'in (2005) çalışmasında ise, ölümlülük uyarımı sonrası orta yaşlı yetişkinler (51-65) sağlığı geliştirici davranışlarda bulunma niyetlerini düşürmüşler, daha genç katılımcılar ise bu niyetlerini arttırmışlardır.

DYK'da önemli bir yer tutan benlik saygısı da bireysel farklılıklar bağlamında ele alınan bir diğer değişkendir. Benlik saygısının ölümlülük uyarımının etkilerinde farklılık gösterip göstermediğiyle ilgili olarak kuramla ilgili yazında tutarsız sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda yüksek benlik saygısının ölümlülük uyarımı sonrasında bakılan belli değişken ölçümlerini arttırdığı (örn., dış grup üyesini olumsuz değerlendirme, Baldwin ve Wesley, 1996; riskli karar verme, Landau ve Greenberg, 2006), bazı çalışmalarda azalttığı (örn., Amerikan karşıtı bir denemenin yazarını olumsuz değerlendirme, Harmon-Jones ve ark., 1997), bazı çalışmalarda ise benlik saygısının ölümlülük uyarımının etkilerinde fark göstermediği (örn., Miller ve Taubman-Ben-Ari, 2004) bulunmuştur. Burke ve arkadaşlarının (2010) meta-analiz sonuçları, benlik saygısının açık olarak ölçüldüğü çalışmalara bakıldığında yüksek benlik saygısının (rapor edilen) ölümlülük uyarımının etkilerini güçlendirdiğini göstermiştir. Bununla birlikte, araştırmacılar benlik saygısının nasıl ölçüldüğüne bağlı olarak ölümlülük uyarımının etkilerinin değişebileceğine dikkat çekmektedir. Deneysel manipülasyonla geçici olarak arttırdığı (örn., Jonas ve Fischer, 2006) ya da örtük olarak ölçüldüğü (örn., Schmeichel ve ark., 2009) DYK çalışmalarında, benlik saygısının ölümlülük uyarımı etkilerini azalttığına dair bulgular vardır.

DYK'da oldukça üzerinde durulan önemli bir değişken olan dindarlık ve din konusu da bireysel farklılıklar bağlamında çalışılmıştır (derleme için bkz., Vail ve ark., 2010). DYK'ya göre din, kültürel dünya görüşlerine ve kültürden elde edilen benlik saygısına bir dayanak oluşturduğundan dehşet yönetiminde koruyucu bir işlev sahiptir. Bir kültürel dünya görüşü olarak din, kişiye cenneti veya dünyaya tekrar gelebilmeyi vaat ettiği için literal ölümsüzlüğü başarmayı sağlar. Bu açıdan bakıldığında, ölümden sonra bir çeşit yaşamın olduğu inancı ölümlülük uyarımına verilecek tepkileri azaltabilir (Vail ve ark., 2010). Nitekim, ölümün yaşamın sonu olmadığına inanmanın kişilerin ölümlüğün hatırlatılmasıyla ortaya çıkması beklenen kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı tepkilerini azalttığı bulunmuştur (Dechesne ve ark., 2003; Pyszczynski, 2004; Vail ve

ark., 2010). Dindarlığın ölümlülük farkındalığının yarattığı kaygıyla baş etme işlevi görmesi, dini düşüncelerin ve unsurların kişinin kültürel dünya görüşünde nasıl bir yere sahip olduğuna göre değişmektedir. Örneğin, Jonas ve Fischer (2006) içsel dindarlığın dışsal dindarlığa göre dehşet yönetimi için önemli olan psikolojik kaynakları sağlamada (kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı) daha etkin olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada ise, ölümlülük uyarımından sonra dini açıdan çok tutucu olan katılımcıların kontrol grubundakilere göre dünya görüşlerini daha az savundukları, az tutucu olanların ise daha çok savundukları bulunmuştur (Friedman ve Rholes, 2008).

Araştırmacılar, bağlanma tipinin de dehşet yönetimi süreçlerinde bireysel farklılıklar yaratabileceğini göstermişlerdir. Yapılan çalışmalarda, güvenli ilişki bağlanmasının ölümlülük uyarımının etkilerini azalttığı bulunmuştur (Mikulincer, Florian ve Hirschberger, 2003). Ayrıca, yakın ilişkileri ölümlülük kaygısıyla baş etmede bir savunma aracı olarak görmenin ve kullanmanın güvenli bağlanmaya sahip kişilerde daha belirgin olduğu; kültürel dünya görüşünün koruma ve benlik saygısı arayışının ise daha çok güvensiz bağlanmaya sahip kişilerce kullanılan savunma mekanizmaları olduğu bilinmektedir (örn., Cox ve ark., 2008; Hart, Shaver ve Goldenberg, 2005).

Depresyonun da dehşet yönetiminde bir bireysel farklılık kaynağı olduğu bilinmektedir. DYK'ya göre, kültürel dünya görüşlerini korumakta zorluk çekmek depresyonlu kişilerle ilişkili olabilir (Solomon ve ark. 1991). Simon, Arndt, Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1998), orta düzeyde depresyonlu olan kişilerin ölümlülük hatırlatılması durumunda kendi dünya görüşlerini savunmalarına imkan verilmediğinde yaşamı anlamlandırmada zorluk çektiklerini belirtirler. Çalışmalarında ölümlülük uyarımı manipüle edilmiş orta düzeyde depresyonlu olan kişilerden bazılarında kendi dünya görüşlerini koruma olanağı verilirken diğer gruba bu imkan verilmemiştir. Bu durumda, kendi dünya görüşünü koruma imkanına sahip olanlar hayatın anlamının olması konusunda daha yüksek puanlar almışlardır. Benzer şekilde, ölümlülük farkındalığından korunulmaz ise anksiyete rahatsızlıkları ve depresyon gibi bazı psikolojik rahatsızlıkların oluşma ihtimali yüksektir.

Son olarak, bireysel bir farklılık olarak ele alınabilecek düzen gereksiniminin (*need for structure*) DYK ile ilişkisi araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bulgular, düzen gereksinimi yüksek olan kişilerin ölüm hatırlatıldığında kültürel dünya görüşlerini savunma yoluna gitmesine işaret etmektedir (Juhl ve Routledge, 2010). Bu çalışmada, yüksek düzen gereksinimi olan katılımcıların ölümlülük uyarımı sonrasında üniversitesine hakaret eden bir kişiyi daha olumsuz değerlendirdiği ve kendi dini geleneğini destekleyen birisini daha olumlu değer-

lendirdiği bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise Routledge, Juhl ve Vess (2010), düşük düzen gereksinimine sahip katılımcılarda ölümlülük uyarımının ölüm kaygısını arttırdığını bulmuşlardır.

Kültürel Farklılıklar. Yapılan çalışmalar, insanların ölümlülük farkındalığının yarattığı kaygıyla baş etme yollarının evrensel olduğunu destekler niteliktedir. Kültür ise bu baş etme yollarının (kültürel dünya görüşünü savunma ve benlik saygısı arayışı) içeriği üzerinde rol oynamaktadır (Greenberg ve ark., 1990). Kurama göre, ölümlü oldukları hatırlatıldıklarında insanlar kültürel dünya görüşlerini savunmaya ve benlik saygısı arayışına güdüleneceklerdir, ama hangi dünya görüşünün savunulacağı farklılaşabilir.

Kültürel dünya görüşleri, kültürden elde edilen sosyal yapılar olduklarından (Pyszczynski ve Kesebir, 2012) ölümlülük uyarımının yarattığı tepkilerin kültürel farklılıklar gösterip göstermediğini araştırmak oldukça önemlidir. Bazı araştırmacılar ölümlülük uyarımının farklı kültürlerde farklı tepkilere yol açabileceğini bulmuşlardır (Ma-Kellams ve Blascovich, 2011; 2012). Örneğin, Ma-Kellams ve Blascovich (2012) beş seriden oluşan çalışmalarında, Doğu Asyalılarla Avrupalı Amerikanların ölümlülük uyarımına farklı şekillerde tepki verdiğini bulmuşlardır. Ölüm hatırlatıldığında yaşamla ilgili düşüncelerin ulaşılabilirliği Asyalı katılımcılarda Amerikan katılımcılara göre daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca, ölümlülük uyarımından sonra Doğu Asyalı katılımcılar Avrupalı Amerikan katılımcılara göre günlük aktiviteler (film, tiyatro, kitap) daha fazla ilgi göstermişler ve günlük aktiviteleri yaparken (karikatürlere bakmak) daha çok keyif aldıklarını rapor etmişlerdir. Ölümlülük karşısında yaşamdan zevk almada gözlemlenen bu doğu-batı farkını doğu kültürünün batı kültürüne nazaran daha çok bütünsel düşünmeye dayalı olmasına bağlayan Ma-Kellams ve Blascovich, bütünsel düşünmeyi belirgin hale getirmenin ölümlülük uyarımı sonrası yaşamdan zevk almayı arttırdığını bulmuştur.

Yakın zamanda, Yen ve Cheng (2013) Burke ve arkadaşlarının (2010) meta-analiz verisini kullanarak orta düzeyde bulunan ($r = .35$) ölümlülük uyarımının dünya görüşü ve benlik saygısıyla ilişkili değişkenler üzerindeki etkisinde DYK araştırmacılarının rolünü incelemiştir. Analiz sonuçları, Amerika ve İsrail olmak üzere iki ana DYK araştırma grubunun olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çalışmaların yarısını yapan Amerika grubunun ortalama etki büyüklüğünün ($r = .41$) diğer araştırmacıların yaptığı çalışmaların ortalama etki büyüklüğünden ($r = .30$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Daha da önemlisi, Burke ve arkadaşlarının (2010) ölümlülük uyarımının etkilerinin çalışmaların yapıldığı bölgelere göre kültürel farklılık gösterdiği (ölümlülük uyarımı manüpülasyonunun Amerikan katılımcıları Avrupalı, İsraili ya da Asyalı katılımcılara göre daha çok etkileme-

si) yönündeki bulgusuna açıklık getiren Yen ve Cheng (2013), söz konusu kültürel farklılığın araştırma gruplarından kaynaklanabileceğini göstermiştir.

1986'dan beri çalışılmakta olan DYK, zamanla çok geniş bir yazın üretmiştir. Kuram, başta Amerika olmak üzere Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ülkede çalışılmıştır. Derlemenin bu kısmında, Türkiye'de yapılan DYK çalışmaları kısaca özetlenecektir.

Türkiye'de Yapılan DYK Çalışmaları

Türkiye'de kuram daha genç bir yazına sahiptir. Bilindiği kadarıyla Türkiye'de yapılan ilk DYK çalışması, 2000'lerin başında dehşet yönetimi mekanizmasında kolektif benlik saygısının tampon görevini araştıran bir yüksek lisans tezidir (Aslıtürk, 2001). Türkiye'de DYK'ya olan ilgi son yıllarda özellikle yüksek lisans ve doktora tezlerinde kendini göstermektedir. Belirsizlik (Yavuz, 2007), dışlama (Yavuz Güzel, 2012), saldırganlık (Aksüt Çiçek, 2008), üniversitelerde başörtüsü iznine yönelik tutumlar (Çamlı, 2010), yakın romantik ilişkiye bağlılık (Dalda, 2011), kayıp kaygısı (Atabey, 2011), tüketici davranışları (Uğurlar, 2011), cinsiyet bağlamında sistemi meşrulaştırma (Doğulu, 2012), zayıflama haplarına yönelik tutumlar (Cihan, 2013), Türkiye'deki futbol taraftarlarının birbirlerine karşı basmakalıp yargıları (Kuzlak, 2014) ve barışa ilişkin tutumlar (Güler, 2014) DYK'nın ele alındığı tez konularındandır.

Tez çalışmaları dışında uluslararası yayınlarda Türk örneklemeyle yapılan dört çalışma bulunmaktadır. Yavuz'un 2007 tarihli yüksek lisans tezi kapsamında toplanan veriye dayanan bir çalışmada (Yavuz ve Van den Bos, 2009) ölümlülük ve belirsizlik uyarımlarının üniversite öğrencilerinde Türk kadınların temel haklarıyla ilgili olumlu ve olumsuz yazılara gösterdikleri savunucu tepkileri güçlendirdiği bulunmuştur. Bozo, Tunca ve Şimşek (2009) Türk örnekleminde ölüm kaygısının ve yaşın sağlık davranışları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Ölümün hatırlatıldığı koşuldaki katılımcıların kontrol grubundakilere göre sağlığı geliştirici davranışları daha yüksek oranda rapor ettiği bu çalışmada, ölüm kaygısının etkisinin yaşa göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ölüm koşulunda, genç yetişkinler yaşlı yetişkinlere göre daha fazla sağlığı geliştirici davranış rapor etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda DYK'yi gruplar arası ilişkiler bağlamında ele alan çalışmalarında Kökdemir ve Yeniçeri (2010), ölüm hatırlatılan özel üniversite öğrencilerinin, devlet üniversitelerinin özel üniversitelerden üstünlüğünü savunan bir paragrafı kontrol grubundakilere göre daha olumsuz değerlendirdiklerini; ölüm hatırlatılan devlet üniversitesi öğrencilerinin de, özel üniversitelerin devlet üniversitelerinden üstünlüğünü savunan bir paragrafı kontrol grubundakilere göre daha olumsuz de-

ğerlendirdiklerini bulmuştur. Çalışmada ayrıca, ölümlülük uyarımına tabi tutulan öğrenciler kendi ülkelerinin Türkmenistan'la daha yakın, İngiltere ve Yunanistan'la ise daha zayıf ilişkiler kurmasını istediklerini rapor etmişlerdir. Koca-Atabey ve Öner-Özkan (2011) ise, savunmacı dini eğilimlere sahip katılımcılardan, ölümün hatırlatıldığı koşulda olanların kontrol koşulundakilere göre daha fazla muhafazakarlık gösterdiğini; varoluşsal dini eğilime sahip katılımcıların ise ölüm ve kontrol koşullarında muhafazakarlık açısından farklılık göstermediğini bulmuştur. Son olarak, Alper ve Özkan (2015) kişilerin kontrol eğilimlerinin ölümlülük uyarımının hız yapma davranışı üzerindeki etkisi üzerinde düzenleyici bir rolü olduğunu göstermiştir.

Görüldüğü üzere, Türkiye'de DYK konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Araştırmacıların DYK'nın temel sayılıtlarını Müslüman bir ülke olan Türkiye'de ele alıyor olması, DYK yazınına katkı sağlayabilecek niteliktedir. Türkiye'de yapılan ya da yapılacak çalışmalar, Müslüman katılımcılarda din ve DYK ilişkisini aydınlatması açısından verimli olabilir. Buna ilave olarak, kültürler arası çalışmalara odaklanılarak farklı dinlerde DYK işleyişinde oluşabilecek olası farklılıklar ele alınabilir.

Genel Sonuç ve Öneriler

Varoluşsal kaygılara dayanan dehşet yönetimi süreçlerinin etkili olduğu insan davranışlarına getirdiği açıklamalarla DYK, önemli bir motivasyon kuramı olarak psikoloji yazınında yerini almıştır. Bu makalenin amacı, yirmi beş yılı aşkın süredir çalışılan DYK üzerine kuramla ilgili Türkçe kaynak eksikliğini giderecek bir derleme sunmaktır. Bu amaçla ilk olarak, DYK'nın temel sayılıtları, hipotezleri ve yöntemi hakkında bilgi verilmiş, daha sonra ise kuram kapsamında çalışılan başlıca alanlar örnek çalışmalarla derlenerek okuyucuya sunulmuştur. Derleme, ölümlülük farkındalığının yarattığı kaygıyla baş etmenin olumsuz ve olumlu yollarına ilişkin olarak gruplar arası ilişkiler, yardım etme, yakın ilişkiler ve sağlık alanlarında yapılan DYK çalışmalarıyla beraber uygulama alanları, bireysel farklılıklar ve kültürel farklılıkların da ele alındığı çalışmaları kapsamaktadır. Devamında ise Türkiye'de DYK üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Kısaca DYK'ya göre, her insan ölüm korkusu ile anksiyete ve dehşet yaşar. Yaşanan bu dehşet, bireyi bir şeyler yaparak kendilerini ölümlü ilgili bu anksiyeteden korumaya iter (Greenberg ve ark., 1986; Pyszczynski ve ark., 2004). Ölüm farkındalığını düzenlemek ve düzenlenmediği takdirde yaratacağı anksiyeteyi kontrol etmek için birey (1) kültürel dünya görüşlerini korumaya ve (2) bu kültürel dünya görüşlerinin sağladığı değerlere uygun şekilde yaşayarak benlik saygısı kazanmaya

çalışır.

DYK, ilk yıllarda geleneksel olarak kalıpyargılar, önyargılar, ayrımcılık ve diğerlerine zarar verme gibi gruplar arası ilişkiler bağlamında olumsuz biliş, tutum ve davranışlara açıklık getirmek amacıyla çalışılmıştır. Daha sonraki yıllarda milliyetçilik, dindarlık, yakın ilişkiler, yardımseverlik, sağlık ve depresyon gibi sosyal psikolojinin çeşitli konuları da ele alınmıştır. Bu makalede, tüm bu farklı çalışmalar “Dehşet yönetiminde olumsuz yollarla baş etme: Gruplar arası ilişkiler üzerine DYK çalışmaları”, “Dehşet yönetiminde olumlu yollarla baş etme: Yardım etme, yakın ilişkiler ve sağlık üzerine DYK çalışmaları”, “Uygulamalı alanlara odaklanan DYK çalışmaları” ve “Bireysel ve kültürel farklılıklara odaklanan DYK çalışmaları” olmak üzere dört ana alt başlık altında toplanarak özetlenmiştir.

DYK çalışmaları, çoğunlukla ölüm farkındalığının olumsuz sonuçlarına odaklansa da son yıllarda ölüm farkındalığının bireyleri olumlu yönde etkileyebileceği yönünde edinilen bulgular kuramın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Vail ve arkadaşlarının (2012) dikkat çektiği üzere, bilinç seviyesinde ölümlülüğe dair psikolojik farkındalık bireylerin fiziksel sağlıklarını iyileştirmelerine ve gelişim yönelimli amaçlara öncelik vermelerine; bilinçdışı seviyede ise bireylerde olumlu standartlara ve düşüncelere göre yaşamayı, destekleyici ilişkiler kurmayla beraber barışçıl ve yardımsever bir toplum oluşmasını ve anlayışlı ve gelişim yönelimli davranışları teşvik edebilir.

Yen ve Cheng (2013)’in, Burke ve arkadaşlarının (2010) meta-analiz sonuçlarında bulduğu kültürel farklılığın (ölümlülük uyarımı manpülasyonunun Amerikan katılımcıları Avrupalı, İsraili ya da Asyalı katılımcılara göre daha çok etkilemesi) araştırma gruplarından kaynaklanabileceği yönündeki tespiti de DYK’nın Türkiye’de de farklı araştırmacılarca çalışılmasının önemini ortaya koymaktadır. Kuramın Amerika merkezli bir araştırma profiline sahip olmasına paralel olarak; DYK yazınında göze çarpan önemli bir nokta, araştırma bulgularının çoğunlukla Amerikan üniversite öğrencilerinden oluşan örneklemelerden elde edilmiş olmasıdır. Bu noktada, DYK hipotezlerinin farklı ülkelerde ve farklı araştırma örneklemeleriyle çalışılması oldukça önemlidir. Bu çalışmalardan elde edilecek sonuçlarla kültürel farklılıkların dehşet yönetimi kapsamında yer alan psikolojik süreçler üzerindeki rolüne dair fikir edinilebilir. Ayrıca, DYK’nın farklı deneysel desenler ve bağımlı değişkenler kullanılarak çalışılması yazına zenginlik katacaktır.

DYK üzerine yazılan bu derlemenin, yazına kuramla ilgili Türkçe bir kaynak kazandırması bakımından okuyucuya yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Makale; önemli bir araştırma birikimine sahip olan DYK’ı Türk kültürü bağlamında farklı açılardan ele almak isteyen

araştırmacılar için bir başlangıç noktası olabilir. Nihayetinde, araştırmacılar olarak üstümüze düşen, eleştirel ve yaratıcı bir bakış açısıyla araştırma soruları geliştirmek olmalıdır.

Kaynaklar

- Aksüt Çiçek, S. (2008). *Dindarlık ile saldırganlık arasındaki etkileşimin terör yönetimi kuramı çerçevesinde incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
- Alper, S. ve Özkan, T. (2015). Do internals speed less and externals speed more to cope with death anxiety? *Transportation Research Part F*, 32, 68-77. doi:10.1016/j.trf.2015.05.002
- Arndt, J., Greenberg, J. ve Cook, A. (2002). Mortality salience and the spreading activation of worldview-relevant constructs: Exploring the cognitive architecture of terror management. *Journal of Experimental Psychology: General*, 131(3), 307-324. doi: 10.1037/0096-3445.131.3.307
- Arndt, J., Greenberg, Simon, L., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1998). Terror management and self-awareness: Evidence that mortality salience provokes avoidance of the self-focused state. *Personality and Social Psychological Bulletin*, 24, 1216-1227. doi: 10.1177/01461672982411008
- Arndt, J., Lieberman, J. D., Cook, A. ve Solomon, S. (2005). Terror management in the courtroom: Exploring the effects of mortality salience on legal decision-making. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(3), 407-438. doi: 10.1037/1076-8971.11.3.407
- Arndt, J., Routledge, C. ve Goldenberg, J. L. (2006). Predicting proximal health responses to reminders of death: The influence of coping style and health optimism. *Psychology and Health*, 21(5), 593-614. doi: 10.1080/14768320500537662
- Arndt, J., Schimel, J. ve Goldenberg, J. L. (2003). Death can be good for your health: Fitness intentions as a proximal and distal defense against mortality salience. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(8), 1726-1746. doi: 10.1111/j.1559-1816.2003.tb01972.x
- Arndt, J., Solomon, S., Kasser, T. ve Sheldon, K. M. (2004). The urge to splurge: A terror management account of materialism and consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 14(3), 198-212. doi: 10.1207/s15327663jcp1403_2
- Aslıtürk, E. (2001). *A test of terror management theory in a collectivistic culture: Buffering role of collective self-esteem*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Atabey, C. M. (2011). *Disability salience as an indicator of loss anxiety: An alternative explanation for the fundamental fear of human beings*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Baldwin, M. W. ve Wesley, R. (1996). Effects of existential anxiety and self-esteem on the perception of others. *Basic and Applied Social Psychology*, 18(1), 75-95. doi: 10.1207/s15324834baspp1801_7
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. New York: Academic Press.
- Blackie, L. E. R. ve Cozzolino, P. J. (2011). Of blood and death: A test of dual existential systems in the context of prosocial intentions. *Psychological Science*, 22(8), 998-1000. doi: 10.1177/0956797611415542
- Bozo, O., Tunca, A. ve Simsek, Y. (2009). The effect of death

- anxiety and age on health-promoting behaviors: A terror-management theory perspective. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 143(4), 377-3890. doi: 10.3200/JRLP.143.4.377-389
- Burke, B. L., Martens, A. ve Faucher, E. H. (2010). Two decades of terror management theory: A meta-analysis of mortality salience research. *Personality and Social Psychology Review*, 14(2), 155-195. doi: 10.1177/1088868309352321
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M. ve Sacchi, S. (2002). I belong, therefore, I exist: Ingroup identification, ingroup entitativity, and ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 135-143. doi: 10.1177/0146167202282001
- Cihan, B. (2013). *The effects of mortality salience and body-related social norms on attitudes towards diet pills: A terror management health model perspective*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Cooper, D. P., Goldenberg, J. L. ve Arndt, J. (2011). Empowering the self: Using the terror management health model to promote breast self-examination. *Self and Identity*, 10(3), 315-325. doi: 10.1080/15298868.2010.527495
- Cox, C. R., Arndt, J., Pyszczynski, T., Greenberg, J., Abdollahi, A. ve Solomon, S. (2008). Terror management and adults' attachment to their parents: The safe haven remains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(4), 696-717. doi: 10.1037/0022-3514.94.4.696
- Çamlı, Ş. (2010). *Attitudes towards allowance of headscarf in the universities: A terror management theory perspective*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Dalda, B. (2011). *The effects of relationship commitment and gender on death-anxiety among Turkish young adults: A terror management theory*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Dechesne, M., Pyszczynski, T., Arndt, J., Ransom, S., Sheldon, K. M., van Knippenberg, A. ve Janssen, J. (2003). Literal and symbolic immortality: The effect of evidence of literal immortality on self-esteem striving in response to mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 722-737. doi:10.1037/0022-3514.84.4.722
- Doğulu, C. (2012). *System justification and terror management: Mortality salience as a moderator of system-justifying tendencies in gender context*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Florian, V., Mikulincer, M. ve Hirschberger, G. (2002). The anxiety-buffering function of close relationships: Evidence that relationship commitment acts as a terror management mechanism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(4), 527-542. doi: 10.1037/0022-3514.82.4.527
- Friedman, M. ve Rholes, W. S. (2008). Religious fundamentalism and terror management. *International Journal for the Psychology of Religion*, 18(1), 36-52. doi: 10.1080/10508610701719322
- Fritsche, I., Jonas, E., Fischer, P., Koranyi, N., Berger, N. ve Fleischmann, B. (2007). Mortality salience and the desire for offspring. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 753-762. doi: 10.1016/j.jesp.2006.10.003
- Gailliot, M. T., Sillman, T. F., Schmeichel, B. J., Maner, J. K. ve Plant, E. A. (2008). Mortality salience increases adherence to salient norms and values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(7), 993-1003. doi: 10.1177/0146167208316791
- Goldenberg, J. L. ve Arndt, J. (2008). The implications of death for health: A terror management health model for behavioral health promotion. *Psychological Review*, 115(4), 1032-1053. doi: 10.1037/a0013326
- Greenberg, J., Arndt, J., Simon, L., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (2000). Proximal and distal defenses in response to reminders of one's mortality: Evidence of a temporal sequence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(1), 91-99. doi: 10.1177/0146167200261009
- Greenberg, J. ve Kosloff, S. (2008). Terror management theory: Implications for understanding prejudice, stereotyping, intergroup conflict, and political attitudes. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(5), 1881-1894. doi: 10.1111/j.1751-9004.2008.00144.x
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. R. F. Baumeister, (Ed.), *Public self and private self* içinde (189-212). New York: Springer-Verlag.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S. ve Lyon, D. (1990). Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 308-318. doi: 10.1037/0022-3514.58.2.308
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Simon, L. ve Breus, M. (1994). Role of consciousness and accessibility of death-related thoughts in mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 627-637. doi: 10.1037/0022-3514.67.4.627
- Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Chatel, D. (1992). Terror management and tolerance: Does mortality salience always intensify negative reactions to others who threaten one's worldview? *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 212-220. doi: 10.1037/0022-3514.63.2.212
- Greenberg, J., Solomon, S. ve Arndt, J. (2008). A basic but uniquely human motivation: Terror management. In J. Y. Shah ve W. L. Gardner, (Ed.), *Handbook of motivation science* içinde (114-134). New York: Guilford Press.
- Greenberg, J., Solomon, S. ve ark. (1992). Why do people need self-esteem: Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 913-922.
- Güler, E. (2014). *Barışa ilişkin tutumlar: Dehşet yönetimi kuramı ve bazı sosyo-politik değişkenler açısından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S. ve McGregor, H. (1997). Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduces mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 24-36.
- Hart, J., Shaver, P. R. ve Goldenberg, J. L. (2005). Attachment, self-esteem, worldviews, and terror management: Evidence for a tripartite security system. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(6), 999-1013. doi: 10.1037/0022-3514.88.6.999
- Hayes, J., Schimel, J., Arndt, J. ve Faucher, E. H. (2010). A theoretical and empirical review of the death-thought accessibility concept in terror management research. *Psychological Bulletin*, 136(5), 699-739. doi: 10.1037/a0020524
- Heine, S. J., Proulx, T. ve Vohs, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motiva-

- tions. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 88-111. doi: 10.1207/s15327957pspr1002_1
- Hirschberger, G., Florian, V. ve Mikulincer, M. (2003). Strivings for romantic intimacy following partner complaint or criticism: A terror management perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(5), 675-687. doi: 10.1177/02654075030205006
- Jonas, E. ve Fischer, P. (2006). Terror management and religion: Evidence that intrinsic religiousness mitigates worldview defense following mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(3), 553-567. doi: 10.1037/0022-3514.91.3.553
- Jonas, E., Kauffeld, S., Sullivan, D. ve Fritsche, I. (2011). Dedicate your life to the company! A terror management perspective on organizations. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(12), 2858-2882.
- Jonas, E., Martens, A., Niesta, D., Fritsche, I., Sullivan, D. ve Greenberg, J. (2008). Focus theory of normative conduct and terror management theory: The interactive impact of mortality salience and norm salience on social judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1239-1251.
- Juhl, J. ve Routledge, C. (2010). Structured terror: Further exploring the effects of mortality salience and personal need for structure on worldview defense. *Journal of Personality*, 78(3), 969-990. doi: 10.1111/j.1467-6494.2010.00639.x
- Koca-Atabey, M. ve Öner-Özkan, B. (2011). Defensive or existential religious orientations and mortality salience hypothesis: Using conservatism as a dependent measure. *Death Studies*, 35(9), 852-865. doi: 10.1080/07481187.2011.553319
- Kökdemir, D. ve Yeniçeri, Z. (2010). Terror management in a predominantly muslim country: The effects of mortality salience on university identity and on preference for the development of international relations. *European Psychologist*, 15(3), 165-174. doi: 10.1027/1016-9040/a000012
- Kuzlak, A. (2014). *Stereotyping among football fans in Turkey: A terror management perspective*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Landau, M. J. ve Greenberg, J. (2006). Play it safe or go for the gold? A terror management perspective on self-enhancement and protection motives in risky decision making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(12), 1633-1645. doi: 10.1177/0146167206292017
- Lieberman, J. D., Arndt, J., Personius, J. ve Cook, A. (2001). Vicarious annihilation: The effect of MS on perceptions of hate crimes. *Law and Human Behavior*, 25, 547-566. doi: 10.1023/A:1012738706166
- Ma-Kellams, C. ve Blascovich, J. (2011). Culturally divergent responses to mortality salience. *Psychological Science*, 22(8), 1019-1024. doi: 10.1177/0956797611413935
- Ma-Kellams, C. ve Blascovich, J. (2012). Enjoying life in the face of death: East-west differences in responses to mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 773-786. doi: 10.1037/a0029366
- Mandel, N. ve Heine, S. J. (1999). Terror management and marketing: He who dies with the most toys wins. *Advances in Consumer Research*, 26, 527-532.
- Martens, A., Burke, B. L., Schimel, J. ve Faucher, E. H. (2011). Same but different: Meta-analytically examining the uniqueness of mortality salience effects. *European Journal of Social Psychology*, 41, 6-10. doi: 10.1002/ejsp.767
- Martin, L. L. (1999). I-D compensation theory: Some implications of trying to satisfy immediate-return needs in a delayed-return culture. *Psychological Inquiry*, 10(3), 195-208.
- Maxfield, M., Pyszczynski, T., Kluck, B., Cox, C., Greenberg, J., Solomon, S. ve Weise, D. (2007). Age-related differences in responses to thoughts of one's own death: Mortality salience and judgments of moral transgressors. *Psychology and Aging*, 22(2), 343-351. doi: 10.1037/0882-7974.22.2.341
- McGregor, I. (2006). Offensive defensiveness: Toward an integrative neuroscience of compensatory zeal after mortality salience, personal uncertainty, and other poignant self-threats. *Psychological Inquiry*, 17(4), 299-308.
- McGregor, H., Lieberman, J. D., Solomon, S., Greenberg, J., Arndt, J., Simon, L. ve Pyszczynski, T. (1998). Terror management and aggression: Evidence that mortality salience motivates aggression against worldview threatening others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3), 590-605.
- McGregor, I., Zanna, M. P., Holmes, J. G. ve Spencer, S. J. (2001). Compensatory conviction in the face of personal uncertainty: Going to extremes and being oneself. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(3), 472-488. doi: 10.1037/0022-3514.80.3.472
- Mikulincer, M., Florian, V. ve Hirschberger, G. (2003). The existential function of close relationships - Introducing death into the science of love. *Personality and Social Psychology Review*, 7(1), 20-40. doi: 10.1207/S15327957PSPR0701_2
- Mikulincer, M., Florian, V. ve Hirschberger, G. (2004). The terror of death and the quest for love - An existential perspective on close relationships. J. Greenberg, S. L. Koole ve T. Pyszczynski, (Ed.), *Handbook of experimental existential psychology* içinde (287-304). New York: Guilford.
- Miller, G. ve Taubman-Ben-Ari, O. (2004). Scuba diving risk taking - A terror management theory perspective. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 26(2), 269-282.
- Proulx, T. (2012). Threat-compensation in social psychology: Is there a core motivation? *Social Cognition*, 30(6), 643-651.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of? A terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research*, 71(4), 827-848.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J. ve Solomon, S. (2000). Proximal and distal defense: A new perspective on unconscious motivation. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 156-159. doi: 10.1111/1467-8721.00083
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J. ve Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical overview. *Psychology Bulletin*, 130(3), 435-468. doi: 10.1037/0033-2909.130.3.435
- Pyszczynski, T. ve Kesebir, P. (2012). Culture, ideology, morality, and religion: Death changes everything. P. R. Shaver ve M. Mikulincer, (Ed.), *Meaning, mortality, and choice: The social psychology of existential concerns* içinde (75-91). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Pyszczynski, T., Wicklund, R. A., Florescu, S., Koch, H., Gauch, H., Solomon, S. ve Greenberg, J. (1996). Whistling in the dark: Exaggerated consensus estimates in response to incidental reminders of mortality. *Psychological Science*,

- 7(6), 332-336. doi: 10.1111/j.1467-9280.1996.tb00384.x
- Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Lyon, D. (1989). Evidence for terror management theory I: The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(4), 681-690. doi: 10.1037/0022-3514.57.4.681
- Rothschild, Z., Abdollahi, A. ve Pyszczynski, T. (2009). Does peace have a prayer? The effect of mortality salience, compassionate values, and religious fundamentalism on hostility toward out-groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 816-827. doi: 10.1016/j.jesp.2009.05.016
- Routledge, C., Arndt, J. ve Goldenberg, J. L. (2004). A time to tan: Proximal and distal effects of mortality salience on sun exposure intentions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(10), 1347-1358. doi: 10.1177/0146167204264056
- Routledge, C., Juhl, J. ve Vess, M. (2010). Divergent reactions to the terror of terrorism: Personal need for structure moderates the effects of terrorism salience on worldview-related attitudinal rigidity. *Basic and Applied Social Psychology*, 32(3), 243-249. doi: 10.1080/01973533.2010.495667
- Schimmel, J., Hayes, J., Williams, T. J. ve Jahrig, J. (2007). Is death really the worm at the core? Converging evidence that worldview threat increases death-thought accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 789-803. doi: 10.1037/0022-3514.92.5.789
- Schimmel, J., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Waxmonski, J. ve Arndt, J. (1999). Stereotypes and terror management: Evidence that mortality salience enhances stereotypic thinking and preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(5), 905-926. doi: 10.1037/0022-3514.77.5.905
- Schmeichel, B. J., Gailliot, M. T., Filardo, E., McGregor, I., Gitter, S. ve Baumeister, R. F. (2009). Terror management theory and self-esteem revisited: The roles of implicit and explicit self-esteem in mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 1077-1087. doi: 10.1037/a0015091
- Simon, L., Arndt, J., Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1998). Terror management and meaning: Evidence that the opportunity to defend the worldview in response to mortality salience increases the meaningfulness of life in the mildly depressed. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(3), 359-382. doi: 10.1111/1467-6494.00016
- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. M. P. Zanna, (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Cilt: 24) içinde (93-159). New York: Academic Press.
- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (2004). The cultural animal: Twenty years of terror management theory and research. J. Greenberg, S. L. Koole ve T. Pyszczynski, (Ed.), *Handbook of experimental existential psychology* içinde (15-36). New York: The Guilford Press.
- Taubman-Ben-Ari, O. ve Findler, L. (2005). Proximal and distal effects of mortality salience on willingness to engage in health promoting behavior along the life span. *Psychology & Health*, 20(3), 303-318. doi: 10.1080/08870440512331317661
- Uğurlar, N. P. (2011). *Tüketici davranışlarının terror yönetimi teorisi çerçevesinde incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- Vail, K. E., Juhl, J., Arndt, J., Vess, M., Routledge, C. ve Rutjens, B. T. (2012). When death is good for life: Considering the positive trajectories of terror management. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 303-329. doi: 10.1177/1088868312440046
- Vail, K. E., Rothschild, Z. K., Weise, D., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Greenberg, J. (2010). A terror management analysis of the psychological functions of religion. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 84-94. doi: 10.1177/1088868309351165
- van den Bos, K., Poortvliet, P. M., Maas, M., Miedema, J. ve van den Ham, E. (2005). An enquiry concerning the principles of cultural norms and values: The impact of uncertainty and mortality salience on reactions to violations and bolstering of cultural worldviews. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41(2), 91-113. doi: 10.1016/j.jesp.2004.06.001
- Watson, D., Clark, L. A. ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Wisman, A. ve Goldenberg, J. L. (2005). From the grave to the cradle: Evidence that mortality salience engenders a desire for offspring. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(1), 46-61. doi: 10.1037/0022-3514.89.1.46
- Yavuz, H. (2007). *Gençlerde ve yaşlılarda, ölümlülüğün ve belirsizliğin dikkat çekici olmasının kültürel dünya görüşünü savunucu tepkiler üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Yavuz Güzel, H. (2012). *Psikolojik dışlanma kişisel belirsizlik hissine yol açar mı? Psikolojik dışlanmanın, kişisel belirsizliğin ve ölümlülüğün dikkat çekici olmasının etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Yavuz, H. ve Van den Bos, K. (2009). Effects of uncertainty and mortality salience on worldview defense reactions in Turkey. *Social Justice Research*, 22, 384-398. doi: 10.1007/s11211-009-0104-5
- Yeng, C. ve Cheng, C. (2013). Researcher effects on mortality salience research: A meta-analytic moderator analysis. *Death Studies*, 37, 636-652. doi: 10.1080/07481187.2012.682290

Summary

A Review of Terror Management Theory

Canay Doğulu

Middle East Technical University

Nuray Sakallı Uğurlu

Middle East Technical University

Terror Management Theory (TMT; Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986) is a motivational theory that provides answers, on the basis of fear of death, to the questions why people do what they do, why they are so attached to value systems, and why they need self-esteem (Greenberg, Solomon, & Arndt, 2008; Pyszczynski, Solomon, & Greenberg, 2003; Solomon, Greenberg, & Pyszczynski, 2004). For more than twenty five years, both theoretical and empirical research has been conducted on TMT to understand the motivational underpinnings of human behavior in various domains including intergroup relations, close relationships, health, and religion. This article aims to review empirical work on TMT in order to provide a Turkish source to the literature.

TMT: Its Concepts, Hypotheses, and Methodology

Building on the work of the cultural anthropologist Ernest Becker and many others from different disciplines, TMT focuses on the psychological functions of culture and self-esteem (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 2004). The theory posits that death awareness is an important source of motivation for human behavior. According to the theory, humans' unique awareness of the inevitability of death conflicts with the desire for continued survival. This conflict, however, creates an overwhelming potential for existential terror. TMT posits that this fear of death is controlled by a two-component psychological system, namely, (1) construction and maintenance of cultural worldviews and (2) attaining self-esteem by living up to the set of standards prescribed by the cultural worldviews. Hence, cultural worldviews and self-esteem serve to buffer death-related anxiety. This core premise of TMT has generated three main hypotheses which have been tested empirically with an extensive body of research (for a review, see Burke, Martens, & Faucher, 2010; Pyszczynski et al., 2004; Vail et al., 2012).

Hypotheses of TMT

Mortality Salience (MS) Hypothesis. If cultural

worldviews and self-esteem serve to buffer death-related anxiety, then making mortality salient should increase need for cultural worldview defense and self-esteem striving.

Anxiety-Buffer Hypothesis. If a certain psychological construct serves as a buffer against death-related anxiety, then, when reminded of death, its presence will determine the defensiveness of the reactions. In case of self-esteem, for instance, MS effects are observed to be stronger among people with low self-esteem as compared to those with high self-esteem (Pyszczynski et al., 2004).

Death-Thought Accessibility Hypothesis. If a certain psychological construct serves as a buffer against death-related anxiety, then, undermining that construct should increase death-thought accessibility. Accordingly, research findings have shown that threatening cultural worldviews increases accessibility of death-related thoughts (Schimel, Hayes, Williams, & Jahrig, 2007).

Procedure in TMT

MS manipulation is generally induced by asking participants to answer two open-ended questions about either their own death or a neutral (non-death-related) topic (e.g., watching television, dental pain, etc.). Hence, the manipulation has two conditions (death vs. control) to which participants are randomly assigned. Typically, the measure is introduced as a personality assessment to obscure the aim of the MS manipulation. Before the dependent variable assessment, one or two distractor tasks are used to provide a delay between the death prime and the dependent measure whose function as a distal defense is tested. In line with the theory's proposition, previous research on TMT has shown that the MS effect is stronger when death-related thoughts are highly accessible but not conscious (e.g., Greenberg, Pyszczynski, Solomon, Simon, & Breus, 1994).

Main Lines of Empirical Research on TMT

The origin of TMT research has been on intergroup

relations. Hence, the theory has been studied extensively in relation to stereotypes, prejudice, and discrimination. However, the hypotheses of TMT have also been tested in various social psychological topics including nationalism, religion, close relationships, health, consumer behavior, risk-taking, legal decision-making, leadership, and creativity (for a review, see Greenberg et al., 2008). Taken together, main lines of empirical research on TMT can be outlined under the following four main areas.

***Negative Ways of Coping in Terror Management:
TMT Studies on Intergroup Relations***

The traditional focus of TMT research has been on the topics pertaining to intergroup relations including stereotypes, racism, prejudice, intergroup conflict, aggression, and nationalism. In fact, these variables seem to be among the negative ways of coping in terror management. In intergroup context, TMT provides explanations as to why people behave negatively to out-group members and why people engage in stereotyping. Research has shown that MS leads people to evaluate their cultural worldviews more positively whereas to evaluate those that threaten their own worldviews negatively. Concerning stereotyping, it has been found that MS increases to think stereotypically of out-group members and to prefer stereotype-confirming out-group members (Schimmel et al., 1999).

***Positive Ways of Coping in Terror Management:
TMT Studies on Helping, Close Relationships,
and Health***

Recently, Vail and his colleagues (2012) have pointed out that there are also positive ways of coping in terror management. They have reviewed empirical evidence to show that awareness of death can be a motivating source for enhancing physical health, prioritizing growth-oriented goals, adhering to positive standards and beliefs, building supportive relationships, and engaging in open-minded and growth-oriented behaviors. Researchers have found that when helping is made salient as a norm, MS increases helping behavior (e.g., Gailliot, Silman, Schmeichel, Maner, & Plant, 2008; Jonas et al., 2008). Concerning close relationships, it has been well established that formation and maintenance of close relationships buffer death-related anxiety for they qualify as source for validating cultural worldview and self-esteem, and provide source of protection and security in cases of threat (Mikulincer, Florian, & Hirschberger, 2003; 2004). Researchers have also shown that MS can produce effects that promote health behaviors (Goldenberg & Arndt, 2008; Vail et al., 2012).

TMT Studies in Applied Contexts

In addition to positive and negative ways of coping in terror management, TMT has also been studied in applied contexts including leadership, organizational behavior, materialism, consumer behavior, and law (Greenberg et al., 2008). Research findings have revealed that MS leads to more positive evaluations of elements of organizational culture among employees (Jonas, Kauffeld, Sullivan, & Fritsche, 2011). Regarding materialism and consumer behavior, researchers have found that MS increases the tendency to buy products that symbolize one's cultural worldview (Arndt, Solomon, Kasser, & Sheldon, 2004; Routledge, Arndt, & Goldenberg, 2004). Researchers have also shown that MS influences judgments toward criminal offenders, thereby, proving insights into bias in legal decision-making.

***TMT Studies Focusing on Individual and
Cultural Differences***

Another important line of research in TMT concerns individual and cultural differences in MS effects. Research on TMT has revealed mixed findings as to whether gender, age, and self-esteem lead to individual differences in how people respond to reminders of death (Burke et al., 2010). However, studies investigating religiosity, attachment style, depression, and need for structure as an individual difference variable have shown that MS effects are stronger among people who are low on intrinsic religiousness, have an insecure attachment style, are depressed, and have a high need for structure.

Culture also plays an important role in how people respond to MS effects. According to the theory, MS effects are expected show cultural variations because cultural worldviews are social structures that are rooted in the culture one is situated in (Ma-Kellams & Blascovich, 2011; 2012; Pyszczynski & Kesebir, 2012). In their study testing the moderating role of culture on whether MS elicits thoughts about enjoying one's life, Ma-Kellams and Blascovich (2012) found that when reminded of death, East Asians, compared to European Americans, had a higher tendency to think about life and strive more to enjoy life.

TMT Research in Turkey

TMT has been studied mostly in United States as well as in European countries, Turkey, Israel, East Asian countries, and many others. Although the theory has accumulated an extensive body of research since 1986, only recently researchers have shown an increased interest in testing the hypotheses of TMT in Turkey. The theory has been studied in Turkey since early 2000s, especially as part of graduate thesis research. The top-

ics on which the MS effects have been investigated as part of thesis work include uncertainty (Yavuz, 2007), exclusion (Yavuz Güzel, 2012), aggression (Aksüt Çiçek, 2008), attitudes toward allowance of headscarf in universities (Çamlı, 2010), relationship commitment (Dalda, 2011), loss anxiety (Atabey, 2011), consumer behavior (Uğurlar, 2011), gender-specific system justification (Doğulu, 2012), attitudes toward diet pills (Cihan, 2013), stereotyping among football fans (Kuzlak, 2014), and attitudes toward peace (Güler, 2014).

Apart from thesis studies, there are only five research articles published in international journals. In their study investigating the effects of uncertainty and mortality salience on cultural worldview defenses, Yavuz and Van den Bos (2009) found that uncertainty salience had greater effect on worldview defense than MS did. Another study by Bozo, Tunca, and Şimşek (2009) revealed that MS led to higher levels of self-reported engagement in health-promoting behaviors among young adults compared to old adults. Kökdemir and Yeniçeri (2010) investigated the MS effects on cultural worldview defense in two different contexts concerning university and national identity. Their findings also provided support for the MS hypothesis. Koca-Atabey and

Öner-Özkan (2011) investigated the role of defensive and existential religious orientations in relation to MS effects on conservatism. They found that reminders of death led to greater conservatism among defensively religious participants, but not among existentially religious participants. Recently, Alper and Özkan (2015) provided support for the moderating role of control orientation on the effect of MS on speeding behavior.

Conclusion

The aim of this article was to review empirical work on TMT to provide a Turkish source on the theory to the literature. To this end, first, the theory was introduced with regard to its premises, hypotheses, and methodology. Following this introduction, main lines of TMT research were summarized, namely, positive and negative ways of coping in terror management, TMT studies in applied contexts, and individual and cultural differences in MS effects. Then, TMT research in Turkey was summarized. The review ended with a discussion of the importance of studying TMT by researchers from different countries and with different experimental designs and research samples.